

MARKAZIY OSIYODA EKOLOGIK MUNOSABATLARNING BAG'RIKENGLIK TAMOYILLARIDA NAMOYON BO'LISH XUSUSIYATLARI

Asliddin Tursunovich Quldoshev

SamDAQU,f.f.b.fal.dok. dotsent

ANNOTATSIYA

Maqolada ekologik munosabatlarda bag'rikenglik tamoyillarining namoyon bo'lish xususiyatlari xaqida ilmiy fikrlar bildirilgan. Ilmiy tahlillar asosida atrof-muhitni muhofaza qilish sohasida davlatlarning ekologik tolerantlik, o'zaro yordam, ijtimoiy hamkorligi asosida kechiktirib bo'lmaydigan tadbirlarni amalga oshirish zaruriyati va uning ahamiyati haqida fikrlar izohlangan.

Kalit so'zlar: Globallashuv, gumanistik tamoyillar, ekologik siyosat, global bag'rikenglik, ekologik munosabatlar.

ABSTRACT

The article presents scientific opinions on the features of the manifestation of the principles of tolerance in environmental relations. On the basis of scientific analysis, opinions on the need and importance of taking actions that cannot be postponed on the basis of environmental tolerance, mutual assistance and social cooperation of states in the field of environmental protection are clarified.

Keywords: Globalization, humanistic principles, environmental policy, global tolerance, environmental relations.

KIRISH

Insoniyat tarixiy taraqqiyotining hozirgi bosqichida: turli davlatlar, jamiyatlar, harakatlar, birlashmalar, tashkilotlar va muassasalar global ekologik siyosatida bag'rikenglik (tolerantlik) va o'zaro hamkorlik (ijtimoiy sherikchilik) hodisalarini falsafa fani kategoriyalari tizimi, xususan: alohidalik, maxsuslik va umumiylik kategoriyasi kontekstida tahlil qilish, ularning tarixini ham, mazmunini ham, namoyon bo'lish shaklini ham, istiqboli haqidagi tasavvurlarni ham milliy va mintaqaviy darajalarda konkretlashtiradi.

Eng muhimi, bir tomondan, "Ota-bobolarimiz necha asrlar mobaynida shu bepoyon mintaqada qanday hamjihat bo'lib, qanday qadriyatlar asosida yashab kelgan bo'lsa, bugun ham, ta'bir joiz bo'lsa, tarix va hayot gardishi, tabiatning o'zi bizni — butun O'rta Osiyo xalqlarini

aynan ana shunday do‘stlik va hamkorlik ruhida hayot kechirishga da‘vat etmoqda”.

Ikkinchi tomondan esa, bu hodisalarning asosiy motivlari, harakatlantiruvchi mexanizmlari, tamoyillarini kompleks-sistemali ilmiy tahlil etish, uning nazariy-metodologik asoslarini ishlab chiqish, global ekologik siyosatni: tashkillashtirish, boshqarish va nazorat qilish samaradorligi sharti hisoblanadi. Zero, bunday yondashish tabiiy atrof-muhitni muhofaza qilish, resurslarni tejash va ekologik barqaror xavfsizlikni ta‘minlash faoliyati ilmiylikini ta‘minlaydi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Xususan, O‘zbekistonda ijtimoiy ekologiya muammolari bo‘yicha mutaxassis, falsafa fanlari doktori, professor S.Mamashokirov, Qozog‘istonlik yirik olim – falsafa fanlari doktori, professor R.S.Sartaevalarning fikricha, ekologik faoliyatda bir-biridan nisbatan mustaqil davriy “kaskad”larni tashkil qiladigan masalalar nazariy asoslanishi kerak.

Bu metodologik-ilmiy xulosaga bizning maqolamiz mavzusi kontekstida qaraydigan bo‘lsak: 1) xalqaro ijtimoiy-siyosiy munosabatlar tizimi (muayyan milliy, hududiy chegaralardan tashqaridagi turli sohalarning ekologik siyosiy munosabatlarga ta‘siri) – **umumiylik**; 2) xalqaro ekologik siyosiy munosabat yo‘nalishlari va sohalari (barcha sohalardagi xalqaro munosabatlarning ekologik siyosiy jihatlari) – **maxsuslik**; 3) jahon suveren davlatlarining milliy ekologik siyosati (lokal va transchegaraviy ekologik muammolarni hal qilishga yo‘naltirilgan milliy siyosiy faoliyati) – **alohidalik**; 4) ekologik siyosiy munosabat yo‘nalishlari, ko‘lami va darajalarining tashkiliy asoslari (muayyan tarixiy zamon va ijtimoiy makondagi individual xususiyatlariga ko‘ra) – **konkretligi** dialektikasi ko‘zga tashlanadi.

Shuning uchun ham, xalqaro ekologik siyosiy munosabatlarni bag‘rikenglik va o‘zaro yordam tamoyillari asosida tashkillashtirish va boshqarishda bu xususiyatlarni o‘zaro dialektik aloqadorliklarda olib qarash kerak.

Vaholanki, hozirgi globallashuv sharoitdagi dunyoning barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini ta‘minlashda xalqaro ekologik siyosiy munosabatlarda: insonparvarlik, o‘zaro yordam va tolerantlik tamoyillariga amal qilish asosiy vazifa bo‘lib qolmoqda. Zero, ekologik barqarorlik – jahon hamjamiyatining ham, uning alohida sub‘ektlari rivojlanishi uchun ham shart-sharoit, asos hisoblanadi. Beg‘araz o‘zaro yordam va oqilona tolerantlikka, yuksak ma‘naviy-axloqiy normalarga va siyosiy demokratiyaga, gumanistik tamoyillarga asoslangan ijtimoiy-ekologik munosabatlar – umuminsoniyatni umumiy maqsad asosida hamkorlikka olib keluvchi idealga aylanmoqda.

Xalqaro ekologik bag'rikenglik va o'zaro yordamning ma'naviy-axloqiy normalari, gumanistik-demokratik tamoyillari, eng avvalo, kundalik ijtimoiy ong shakllari, ma'naviy madaniyat sifatida namoyon bo'ladi. Xususan, hozirgi davrda xalqaro ekologik siyosiy munosabatlarning asosiy tamoyili – o'z hududingda amalga oshirgan xatti-harakatpri tufayli boshqa davlatlarning tabiatiga *zarar etkazmaslik shartligi tamoyili* qaror topdi va xalqaro miqyosda e'tirof etilgan. SHu bilan birgalikda, boshqa davlat tabiatiga etkazilgan zarar uchun *javobgarlik mas'uliyati tamoyili* ham qaror topa boshladi. 1972 yilda BMTning atrof-muhit muhofazasi bo'yicha o'tkazilgan konferensiya Deklaratsiyasida bu tamoyillar umumlashtirilib va konkretlashtirilib: "Inson erkinlik, tenglik va etarli hayot sharoitlariga ega bo'lish, munosib va yaxshi yashashga imkon beruvchi atrof-muhitga haqli asosiy huquqlarga ega", deb ko'rsatilgan.

Yuqoridagilarning barchasi atrof-muhitni muhofaza qilish sohasida davlatlarning ekologik tolerantlik, o'zaro yordam, ijtimoiy hamkorligi asosida kechiktirib bo'lmaydigan tadbirlarni amalga oshirish zaruriyatini va uning ahamiyati haqidagi tasavvurlarni shakllantiradi. Bu esa, o'z navbatida, hozircha hayot talablaridan orqada qolayotgan xalqaro ekologik munosabatlarda ekologik tolerantlik, o'zaro yordam, ijtimoiy hamkorligini global ekologik siyosat darajasiga ko'tarishning dastlabki ratsional-madaniy bosqichi hisoblanadi.

Bu haqda YU.M.Lotman "Madaniyat va portlash" nomli asarida munosabat sub'ektlarining o'zaro ta'sir variantlarini uchta ehtimoliy yo'nalishga ajratadi: *birinchisi* – o'zaro ta'sir ishtirokchilari fikrlari mutlako turlicha bo'lib, "umuman muhosaga kelmaydigan" variant; *ikkinchisi* – o'zaro munosabat sub'ektlari bir xil imkoniyatga, axborot bazasiga egaligidan, ularning imkoniyatlari mutlaq aynanligi varianti; *uchinchisi* – munosabat ishtirokchilarining manfaatlari turlicha bo'lsa ham, ularning fikrlarida "konsensus maydoni" mavjud variantlardir.

Bugungi kunda xalqaro ekologik siyosiy munosabatlardagi birinchi yo'nalishda sub'ektlari passivligi, avvalo ularni ongli, erkin faoliyat imkoniyatidan mahrum qilib, barqaror tarakkiyotning yangi sifat bosqichiga ko'tarish strategiyasini shakllantirishga negativ ta'sir ko'rsatadi. Ikkinchi tomondan, hozirgi davrda insoniyat barkaror taraqqiyoti sur'atlarini ta'minlashda, uning ikkinchi va uchinchi variant yo'nalishlarini rivojlantirish xalqaro ekologik siyosiy munosabatlarda muhim ahamiyatga ega. Chunki xalqaro ekologik siyosat sub'ektlarining axborot ayriboshlash va "konsensus makonini" yaratishi, ikki va ko'ptomonlama shartnomalarda o'zaro yordam va tolerantlikni namoyon qiladi.

Ikki va ko'ptomonlama qabul qilingan xalqaro shartnomalar ekologik bag'rikenglik va o'zaro yordam tamoyillarining

rasmiylashtirilgan shakli bo‘lib, xalqaro ekologik huquqning manbasi hisoblanadi. Uning e’tirof etilgan legitimligi va imkoniyati realligi, xalqaro ekologik siyosiy munosabatlarni: oqilona tashkillashtirish, boshqarish va nazorat qilish samaradorligini belgilaydi. SHuning uchun ham transchegaraviy tabiiy resurslardan foydalanish va ularni muhofaza qilish haqidagi xalqaro qonunchilikni tubdan takomillashtirish, global strategik maqsadlarni amalga oshirilishining muhim vositasi sifatida kun tartibiga qo‘yilmoqda. Bunga faqat milliy ekologik huquqni **global bag‘rikenglik, global o‘zaro yordam** tamoyillariga asoslangan xalqaro siyosatni tashkillashtirish, boshqarish va nazorat qilishning **global madaniyatini** shakllantirish orqali erishish mumkin. SHu o‘rinda 2018 yilda Respublikamizning Toshkent shahrida 5 iyun kuni «Atrof-muhitni muhofaza qilish va barqaror rivojlanish borasida hamkorlikni mustahkamlash» mavzusida Markaziy Osiyo xalqaro ekologiya forumi bo‘lib o‘tdi. Jahon atrof-muhitni muhofaza qilish kuni munosabati bilan o‘tkazilgan tadbirda Markaziy Osiyo mamlakatlarining ekologiya va atrof-muhit masalalariga mas’ul vazirlik va idoralari, xalqaro tashkilotlar vakillari, xorijiy ekspertlar, ommaviy axborot vositalari xodimlari ishtirok etishdi. Tadbirda Markaziy Osiyo mintaqasida atrof-muhitni muhofaza qilish, tabiiy hududlarning bioxilma-xilligini saqlashda hududiy hamkorlikni yangi bosqichga olib chiqish ekologik muammolarni birgalikda hal etishda muhim omil ekani alohida ta’kidlandi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Bugungi kunda ekologiya va atrof-muhit muhofazasi har bir mamlakat uchun muhim strategik vazifalardan biri hisoblanadi. CHunki inson hayoti er, suv, havo, o‘simlik va hayvonot olami bilan chambarchas bog‘liq. Ulardan noto‘g‘ri foydalanish salbiy oqibatlarini olib kelishi muqarrar. SHu ma’noda, mintqa tabiati, hayvonot va o‘simlik olami bioxilma-xilligini asrab-avaylashga har bir davlat mas’uldir.

Hozirgi davrda inson hayoti uchun optimal tabiiy asoslarini ta’minlashda, dunyo global sotsiomadaniy o‘zgarishlar dinamikasining istiqbol mo‘ljallarini belgilashda: ekologik ilmiy dunyokarash, ma’naviy-madaniy kapital, intellektual salohiyat potentsiali faollashuvi, bevosita xalqaro ekologik siyosiy munosabatlardagi bag‘rikenglik va o‘zaro yordam tamoyillariga amal qilishga bog‘liq bo‘lib qolmoqda. SHuning uchun ham “Tinchlik madaniyati” Rezolyusiyasida: “muayyan sotsial munosabatlarni aks ettiradigan qadriyatlar, qarashlar va xulq-atvor turlarini o‘z ichiga olgan erkinlik, adolat va demokratiya, insonning barcha huquqlari, sabr-toqat va birdamlik, zo‘rlik ishlatishdan voz kechish kabi tamoyillar asosiga kurilgan munosabatlar rivojlanishiga yordam beradigan va tub sabablarini bartaraf etish orqali konfliktlarning oldini olishga

yo‘naltirilgan, muammolarni dialog va muzakoralar yo‘li bilan hal etadigan, o‘z jamiyati rivojlanish jarayonlarida ishtirok etishi uchun barcha huquqlardan to‘liq darajada foydalana olish imkoniyatlarini kafolatlaydigan” konsepsiya taqdim etilgan.

Aytilganlarning barchasi atrof-muhitni muhofaza qilish sohasida davlatlarning ekologik tolerantlik, o‘zaro yordam, ijtimoiy hamkorligi asosida kechiktirib bo‘lmaydigan tadbirlarni amalga oshirish zaruriyatini va uning ahamiyati haqidagi tasavvurlarni shakllantiradi. Bu esa, o‘z navbatida, hozircha hayot talablaridan orqada qolayotgan xalqaro ekologik munosabatlarda ekologik tolerantlik, o‘zaro yordam, ijtimoiy hamkorligini global ekologik siyosat darajasiga ko‘tarishning dastlabki ratsional-madaniy bosqichi hisoblanadi.

REFERENCES

1. Ўзбекистон Республикасининг Биринчи Президенти И.А.Каримов “Юксак маънавият – энгилмас куч”. Т.: “Ўзбекистон”, 2008. - 10 б.
2. Мамашокиров С. “Ваҳимами ёки ҳақиқат”. – Т.: “Иқтисод-Молия”, 2012. - 65 б.
3. Балакина Е. И. “Диалог как средство сохранения разнообразия культур в условиях глобализации”. // “Идентичность и диалог культур в эпоху глобализации”. Бишкек, 2007. - с. 19.
4. Кузнецов В. “Геокультура. Основы геокультурной динамики безопасности в мире XXI: Культура-сеть”. - М.: “Книга и Бизнес”, 2003. – с. 162.
5. Kuldoshev Asliddin Tursunovich. ECOLOGICAL VIEW OF THE WORLD: NATURE CONSERVATION AS A GLOBAL PROBLEM. Web of Scientist: International Scientific Research Journal. Jun 30, 2022. <https://doi.org/10.17605/OSF.IO/94WSA>.
6. Кулдошев Аслиддин Турсунович. (2022). ГЛОБАЛИЗАЦИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ПРОБЛЕМ И ПРОБЛЕМ ГОСУДАРСТВЕННОГО СУВЕРЕНИТЕТА. Журнал узбекского ученого, 5, 80–82. Получено с <https://uzbekscholar.com/index.php/uzs/article/view/101>.
7. Rahimov Sanjar Abdulahadovich. ISSUES ON ANALYSING PRODUCTION PROCESSES BY USING PRACTICAL ECONOMETRIC MODEL. International journal of trends in commerce and economics ISSN: 2349-543X VOL. 11. Issue 1. 2021 y. <http://academicjournalonline.org/index.php/ijtce/issue/archive>

